

AZ OKTATÁS ÉS A FEJLŐDÉS

Az idei dubrovniki nemzetközi értekezlet üzenete

Immár huszonhatodszor nyitotta meg az idén kapuit A ma egyeteme — *Univerzitet danas* elnevezésű dubrovniki nemzetközi szeminárium. A felsőoktatás és általában az oktatásügy szinte világméretűben időszerű kérdéseit vitatják itt meg évről évre a világ neves szakértői: egyetemi tanárok, tudományos kutatóintézetek munkatársai és oktatásirányítási szakemberek. A résztvevők száma már ötezer körül mozog, a megtartott beszámolók száma pedig megközelíti az ezret.

Az idei értekezletre mind a tizenkilenc jugoszláviai egyetemi központ elküldte küldöttségét. Emellett a világ különböző tájairól, Ausztrálián kívül minden világrészről, összesen 35 országból jelentették be részvételüket a jugoszláv egyetemekkel rendszerint baráti kapcsolatban lévő külföldi egyetemek képviselői. Jelen voltak a kínai, a japán, valamint néhány dél-amerikai és afrikai ország egyetemeinek küldöttségei vagy küldöttei. Az európai szocialista országok és egyes nyugat-európai országok e hagyományossá vált dubrovniki értekezlet iránt már évek, sőt évtizedek óta elég nagy érdeklődést tanúsítanak.

A résztvevők összlétszáma az idén 255 volt, a beszámolók száma meghaladta a negyvenet. A megvitatásra kerülő kulcstémát már a címben jeleztük: az oktatás, azon belül pedig a felsőoktatás és a fejlődés, a társadalmi fejlődés viszonya, valamint kölcsönhatása képezte a vizsgálódás fő tárgyát. Ezt a következő altémákra bontották fel:

- az oktatás és a termelés,
- a társadalmi tervezés és az oktatás tervezése,
- az oktatás és a művelődés, és
- az oktatás demokratizálása, az oktatásra való jog.

A nagyobb érdeklődést az első két altéma váltotta ki, ami a beszámolók számában is megnyilvánul.

A szeminárium munkáját jelentősen megkönnyítette, hogy a beszámolók nagyobb része nyomtatásban is megjelent — a felsőoktatás kérdéseivel foglalkozó jugoszláv folyóirat, az *Univerzitet danas*, különkiadványaiban. A legértelmesebb és mélyrehatóbb beszámolókat (összesen

tizenkettőt) a szerbhorvát nyelvű közlés mellett angol nyelven is megjelentették, és a szeminárium ünnepélyes megnyitása előtt a résztvevőknek kézbesítették.

A beszámolók közül külön figyelmet keltettek hazánk egyes nagyüzemeinek (a zágrábi Rade Končar Gépgyár, a velenjei Gorenje és a ljubljanaí Iskra Villamosipari Gyár, a Novo Mestó-i Krka Gyógyszergyár) az oktatáshoz fűződő viszonyát és az oktatásüggyel kapcsolatos nézeteit, elvárásait feltáró helyzetképeket tartalmazó beszámolók.

A külföldi delegátusok általában az egyetemi oktatás terén végbenemő saját, és gyakran igen sajátos, fejlődési útjukat, és az e téren felmerülő problémáikat, nehézségeiket tárták a hallgatóság elé, rámutatva a felsőoktatás és társadalmi, elsősorban gazdasági fejlődésük bizonyos összefüggéseire.

A beszámolókat hallgatva, illetve olvasva nagy hatást gyakorolt az emberre a felsőoktatás világméretű, a fejlődő országokban még csak kibontakozóban lévő *nagyarányú expanziója*. Meglepetésként hatott pl. az információ, hogy Nigériában manapság már 18 egyetem működik. A fejlődés tehát világviszonylatban ugrásszerű, és az utóbbi időben magával ragadja az elmaradottabb országokat is. Természetesen, a fejlődés üteme ezen a téren nagymértékben függ az egyes országok gazdasági fejlettségétől, anyagi lehetőségeitől. Nem ritka azonban az olyan eset, illetve ország sem, amely a felsőoktatás fejlesztésében szinte önmagát múlja felül. Indiában pl. 125 egyetem és 15 egyetemi rangú felsőfokú intézmény működik, amelyekre évenként több mint 6 millió hallgató iratkozik be. Jugoszláviában az expanzió arányai e téren még nagyobbak.

A felsőoktatási intézmények ilyen nagyarányú mennyiségi fejlődése, növekedése nagyon sok problémát, megoldásra váró kérdést vet fel, illetve hordoz magában. Ezek között a leglényegesebbek: *a mennyiségi fejlesztés és a minőség, a hatékonyság viszonya; valamint a társadalmi igényekhez, elvárásokhoz való idomulás képességének kérdése.*

Ezzel kapcsolatban merül fel az oktatás és külön a felsőoktatás válságának problematikája, amire az egyes beszámolókból igen nyomatékosan mutattak rá, igyekezve feltárni annak mélyebb okait és megnyilvánulási formáit. Az alapvető okokat többben a felsőoktatás fejlesztésében kifejezésre jutó aránytalanságokban vélték felfedezni, ami jórészt a tervezettség hiányosságaira vezethető vissza.

Ideális feltételeket egy-egy egyetem megnyitásánál még a gazdagabb országokban sem tudnak biztosítani. A probléma lényege azonban abban van, hogy sokszor a minimális feltételeket is csak részben biztosítják, ami menthetetlenül színvonal-csökkenéshez vezet, az újonnan megnyitott felsőoktatási intézmények esetében pedig már eleve kizárja a szükségesség és természetesnek tekinthető színvonal biztosítását.

Az ebből és más tényezőkből, körülményekből eredő *válság elsősorban a következő jelenségekben, fogyatékoságokban nyilvánul meg:*

— a társadalmi szükségletek, elvárások és a felsőoktatás produktumai közötti eltérésekben, a felsőoktatás nem kielégítő hatékonyságában, ami végeredményben a felsőoktatási munkaszervezetek, intézmények feladatköreinek bizonyos fokú elhanyagolására, a kitűzött céloknak és feladatoknak csak részbeni megvalósítására vezethető vissza.

A krízis jeleként, s az előbbi jelenség egyik fő okozójaként említjük még az egyetemi oktatásban, a felsőoktatási intézmények életében és munkájában helyenként igen jellemző egy helyben topogást, az elavult hagyományok túlzott tiszteletét, az önfejlesztés alacsony fokát.

Ezzel kapcsolatban az idei dubrovnikai értekezleten is jogosan merült fel a két évvel ezelőtt komoly formában felvetett kérdés: *Hogyan, vagy hol állunk az egyetemi reformmal — folyamatban van-e az egyetem életének és munkájának annyira szükségszerű mélyreható átalakulása?*

A beszámolók és a vita-felszólalások erre a mindig időszerű és alapvető kérdésre nem adtak (sem közvetlenül, sem közvetve) egyértelmű választ. Egyes megállapításokból, és több beszámoló eléggé borulató hangvételéből ítélve, a helyzet ebből a szempontból általában nem tekinthető kielégítőnek. Különösen nehéz mélyreható és átfogó átalakulásról beszélni, pedig az idő sürget: *a felsőoktatás és általában az oktatás csak akkor válhat a társadalmi fejlődés még fontosabb és hatékonyabb tényezőjévé, hajtóerejévé, ha elsősorban képessé válik önmaga fejlesztésére, átalakítására.*

Kétségtelen, hogy az egyetemi karokon, nálunk és külföldön egyaránt, az utóbbi években tettek kisebb vagy nagyobb erőfeszítéseket a társadalmi, mindenekelőtt pedig a gazdasági szükségletek gyorsabb és jobb kielégítése céljából. Ez elsősorban egyes új ún. oktatási profilok kialakításában, és a régiéknél bizonyos fokú korszerűsítésében jutott kifejezésre. Ugyanakkor még mindig jogosan mutattak rá a felsőoktatás tartalmi és módszertani elavultságára, egyes szakemberprofilok hiperprodukciónak, és egyéb összhangtalanságokra és hiányosságokra. Ez az első és a második témakör (altéma) kulcskérdéseként került megvilágításra.

A beszámolók egy része *az oktatási intézmények, külön az egyetemek és a termelővállalatok, a gazdaság viszonyának, kapcsolatának oldaláról* közelítette meg ezt a kérdést. Szinte egybehangzó vélemény alakult ki ezzel kapcsolatban: egybehangzóan állapították meg mindkét oldalról, hogy a helyzet ebből a szempontból egészében véve nálunk korántsem kielégítő, bár az utóbbi időben elsősorban a tudomány átvitele, alkalmazása (a transzfer), valamint a tudományos kutatómunka terén az együttműködés irányába sok helyen nagy erőfeszítéseket tettek. A lehetőségeket azonban még mindig csak részben, gyakran csak kis mértékben használták ki. Ezt igen meggyőzően támasztották alá az említett termelői munkaszervezetek (nagyüzemek) képviselői. Egyesek nem haladásról, hanem inkább bizonyos fokú visszaesésről beszéltek az egy vagy másfél évtized előtti helyzettel való összehasonlítások alapján.

Tekintetbe véve, hogy egy átfogó oktatási reform sodrásában élünk,

amely jórészt éppen az oktatás és a társult munka, elsősorban a gazdaság kapcsolatainak, együttműködésének szélesítésére, fokozására irányul, ezek a megállapítások igen ellentmondásosak és elgondolkodtatóak. A lemaradás okai mindkét oldalon felfedezhetők, a fő kérdés azonban az, *hogyan lehet a kívánt összhangot és együttműködést megvalósítani.*

Ez szoros kapcsolatban van a tervezéssel.

Vitán felül áll, hogy az oktatás tervezése a társadalmi tervezés szerkesztésének képezi, és annak fogyatékosait többé-kevésbé magában hordja. Mivel a tervezés terén nálunk bizonyos fokú haladás ellenére, még mindig érezhető lemaradás tapasztalható, az oktatás tervezése sem lehet mentes a fogyatékosoktól. Sőt ezen a téren a lemaradás sokszor még sokkal szembevetőbb.

A dubrovnikai szemináriumon néhány előadó próbálkozott ennek okainak, mélyebb gyökereinek feltárásával. Rámutattak a tervezés bonyolultságára, a tényezők és körülmények egész sorára és szövevényére, amelyek ismerete, figyelembe vétele nélkül nem lehetséges jó, megbízható távlati fejlesztési terveket és évi munkaprogramokat kidolgozni. Mindenekelőtt a valóság tárgyilagos feltárására van szükség, de a tervezőknek feltétlenül ismerniük kell a fejlődés főbb irányzatait is. A jövőbelátás mellett a korszerű tervezés alkotó hozzáállást és a tervezésben részt vevő különböző szakszolgálatok és öngazgatási szervek sokoldalú együttműködését igényli. Pontos adatok, megbízható információk hiányában azonban mindez nem juthat kellő mértékben kifejezésre. Ilyen adatokhoz és információhoz csak tárgyilagos felmérésekkel, a helyzet és a fejlődés mélyreható elemzésével lehet eljutni.

A tervezés tehát igen összetett folyamat, amely több fázisból áll, és amely szoros kapcsolatban van az irányítás más komponenseivel.

A felsőoktatás korszerűbb tervezéséhez mindenekelőtt legalább megközelítően pontos adatokra volna szükség a jelenlegi és jövőbeli káderek szükségletekről. Tiszta képet kellene alkotni a foglalkoztatottak képzettségi struktúrájának alakulásáról. Ennek megállapításában, meghatározásában és a különböző káderprofilok kialakításában a fő szerepet a termelői és gazdaságon kívüli munkaszervezeteknek kell vállalniuk. Ugyanakkor ezen a téren, kezdve a szükségletek megállapításától, mind szorosabb együttműködésre van szükség elsősorban a gazdaság és a felsőoktatás között. Ez többek között, szükségessé teszi, hogy *az egyetemek is mélyrehatóbban foglalkozzanak ezekkel a kérdésekkel, hogy képessé tegyék magukat az ezekben a folyamatokban való hatékonyabb bekapcsolódásra* — állapította meg több előadó és felszólaló.

Ezzel összefüggésben aztán még néhány, szintén igen időszerű kérdés került megvitatásra. Többen foglalkoztak pl. a pályaválasztás, illetve pályairányítás kérdésével. Rámutattak az e téren tapasztalható és mindjobban elhatalmasodó aránytalanságokra. Horvátországban pl. a hallgatók több mint 50 százaléka a különböző társadalmi irányzatokat vá-

lasztja. Hasonló a helyzet a többi köztársaságokban és a tartományokban is. Ez egyes, gyakran igen keresett szakemberek létszámának csökkenéséhez vezet, aminek a gazdasági fejlődés szempontjából nagyon káros következményei lesznek (sőt már ezek a következmények sok helyen nagyon érezhetőek).

A helyzet megváltoztatása, javítása céljából több építő jellegű javaslat hangzott el. Egybehangzó vélemény szerint az összes érdekelt tényező összehangolt akciójára van szükség, ami magában foglalja a szükséges korlátozásokat is a beiratkozásnál. A kérdés igen bonyolult, gyökerei visszanyúlnak az általános iskolába és az egységes középiskolába, ahol a pályairányítást sokkal jobban kellene megszervezni.

Az egyes egyetemi karokra nehezedő nyomás, a tervezettnél is nagyobb létszámú hallgató felvétele az ún. pedagógiai standardok (tárgyi és személyi feltételek) csökkenéséhez vezet, az pedig menthetetlenül maga után vonja az oktatás színvonalának és az eredményességnek a csökkenését az egyetemeken. Ennek viszont nagyon súlyos következményei lehetnek a társadalmi fejlődésre.

Az ok és okozati összefüggések ilyen, többször eléggé mélyenszántó feltárása, és a kiutak, megfelelő megoldások utáni kutatás, komoly hozzájárulást jelent az elmélet gazdagításához és a gyakorlat fejlesztéséhez egyaránt. Ezek azonban csak lehetőségek, amelyek felhasználása még sok tényezőtől és körülménytől függ. Fontos kérdés ezzel kapcsolatban, hogy ezek a megállapítások, alkotó gondolatok eljutnak-e egyáltalán az érdekelttekhez, és azok miképpen viszonyulnak az elméletnek ezekhez a vívmányaihoz. Nem nagy horderejű elméleti felfedezésről van itt szó, de a felcsillanó alkotó jellegű gondolatok, a problémák több oldalú megvilágítása, és a megoldásokhoz vezető utak feltárása sokszor jó támaszul és útmutatásul szolgálhat. Azonkívül mozgósító jellege is van: komolyabb kutatások megindítására és az egyes kérdések mélyrehatóbb, interdiszciplináris tanulmányozására ösztönöz.

A másik két altéma feldolgozása, megvilágítása némileg háttérbe szorult, ami, természetesen, nem zárta ki az alkotó hozzáállásokat és sok érdekes gondolat felvetését.

Az oktatás és a művelődés kapcsolatának taglalásánál a kiindulópont a művelt ember kialakításának szükségessége volt, ami öngazgatási társadalmunk igen lényeges vonását, illetve törekvését tükrözi. Egyes előadók nyomatékosan rámutattak azokra a veszélyekre, amelyek a munkán és a szakemberképzésen belül végbemenő nagyméretű specializációból erednek, és ami gyakran gátlólag hat a sokoldalú személyiség kibontakozására. Erre az egyoldalúságra, illetve veszélyre a szeminárium ajánlásaiban is utaltak. A kérdés lényege abban jut sűrített formában kifejezésre, hogy miképpen lehet az általános műveltséget nyújtó képzést összehangba hozni a korszerű szakképzéssel. Ennek megvalósítása céljából egyes előadók, a külföldi tapasztalatokat is figyelembe véve, szorgalmazták megfelelő, főleg az oktatáson kívül folyó művelődési formák

meghonosítását az egyetemen. Mások e témával kapcsolatban az emberi kreativitás kibontakoztatását helyezték előtérbe.

Az oktatás demokratizálásáról már az első altémával kapcsolatban is sok szó esett, sok érdekes adat került napvilágra. Kétségtelen, hogy a felsőoktatás expanziója bővítette a lehetőségeket, szélesebbre tárta az egyetemek kapuit azok előtt is, akik oda, elsősorban szociális helyzetükből adódóan, a múltban nem juthattak be. Az oktatásra való jog tehát világméretekben, mindenekelőtt a szocialista országokban, mind közelebb kerül a teljes megvalósításhoz. Ehhez a munka melletti oktatás is jelentősen hozzájárul. Ugyanakkor (különösen egyes külföldi előadók) rámutattak az e téren még mindig meglévő akadályokra, amelyek gyakran az emberek elmaradottságában gyökereznek. Mindenesetre biztató jelenség, hogy ezek az akadályok és gátak még a fejlődő országokban is fokozatosan megszűnnek, leomlanak.

A kérdéssel kapcsolatban sok mozzanat és körülmény még eléggé tisztázatlan maradt, különösen, ha az oktatásra és külön a felsőoktatásra való jogot a kötelesség viszonylatában taglaljuk.

A négynapos szeminárium *javaslatok elfogadásával* ért véget. Ezek meglehetősen általánosak; az elhangzottak főbb mondanivalójának a kiemelésére szorítkoznak. Az semmiképpen sem világlik ki (kellő mértékben) belőlük, hogy kire irányulnak, kit, milyen szerveket kívánnak mozgósítani, ami nagy fogyatéknak számít.

Végül tanúságként jellemezni kívánjuk *a szemináriumon uralkodó légkört*. Az egész szemináriumot nemzetközi jellege határozta meg: a különböző világrészekről és országokból összesereglett résztvevők magánbeszélései, kis csoportokban folytatott vitái színesebbé, léktetőbbé tették a szeminárium munkáját. A kölcsönös megértés és együttműködés szelleme hatotta át az egész munkát. Ezáltal újból bebizonyosodott, hogy a dubrovnikai nemzetközi szeminárium valóban fontos szerepet tölt be az országok és népek közeledésében, és külön a jugoszláv egyetemek és a külföldi egyetemek együttműködésének fejlesztésében. Ezen a téren is, természetesen még sok a kiaknázatlan lehetőség, amelyet egymás még jobb megismerésével lehetne előbbre vinni. Ezt a célt egyszerűen szolgálják a szeminárium több nyelven megjelenő kiadványai és közleményei. Az ilyen kimerítő tájékoztatást nyújtó, a kölcsönös tapasztalatcserét szolgáló anyagok közzétételével a jövőben még nagyobb mértékben lehetne ezt a célt szolgálni.

A némileg lehangoló jelenségek közül *a komolyabb viták hiányát* kell elsősorban megemlíteni. Ez szoros kapcsolatban van egy másik tipikus jelenséggel: a hiányzók feltűnően nagy számával (különösen a délutáni munkában vett kevés küldött részt). Legkevésbé az egyetemi tanároktól lehetne elvárni, hogy a munkához, egy ilyen költséges értekezlethez így viszonyuljanak (ez a megállapítás, természetesen, csak a hiányzókra — lényegében a résztvevők kisebb létszámára vonatkozik).

Kár, hogy nem alakult ki megfelelő vitaszellem. Feltehetően sokan

nem készültek fel a vitára, pedig a felvetett kérdések között sok volt a vitára serkentő és alkalmat nyújtó probléma. Ezt a hiányosságot, mulasztást talán majd a következő évben sikerül pótolni, illetve kiküszöbölni a szeminárium munkájából.

Ez persze nem homályosíthatja el a szeminárium vitathatatlan értékét. A megoldásra váró kérdések a felsőoktatásban továbbra is halmozódnak. Megoldásukat a nemzetközi eszmecsere és összefogás jelentős mértékben elősegítheti.

A jövő évi szeminárium napirendjére, az elhangzott javaslatok értelmében, szintén egy nagyon időszerű kérdés kerül: a felsőoktatás korszerűsítése — a modern oktatási technológia alkalmazása.